

ФОРМИ ТА МЕТОДИ РОБОТИ З МОЛОДДЮ У ГРОМАДСЬКИХ ТОВАРИСТВАХ БУКОВИНИ ТІЛОВИХОВНОГО СПРЯМУВАННЯ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ СТОЛІТТЯ)

Тумак Ю.І.

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Тумак О.М.

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

Проаналізовано діяльність фізкультурно-спортивних товариств Буковини другої половини ХІХ ст., які безпосередньо спрямовували свої інтереси на різноманітні аспекти фізичного виховання. Здійснено огляд наукових праць на дану тематику і обґрунтовано новизну та актуальність дослідження. Охарактеризовані організації тіловиховного спрямування: фізкультурно-спортивні, скаутські (мілітаристичні) та пожежно-гімнастичні. Визначено форми та методи фізичного виховання молоді, що використовувалися досліджуваними об'єднаннями для досягнення задекларованої у статутах мети. Серед форм виокремлено: тренування, змагання, практичні перегляди, показові виступи, паради, свята, велопробіги, спортивні вечори, концерти, ведення тіловиховної колонки у газетах та часописах, видавничу діяльність, фахові курси та майстер-класи, взаємодідування занять, друк методичних рекомендацій, благодійні вечори, збори пожертвувань тощо. Зазначено такі методи роботи, як ігровий, змагальний, лекції, бесіди, розповідь, майстер-класи, методи контролю, створення умов для розвитку видів спорту та фінансова підтримка.

Ключові слова: товариство, форма, метод, фізичне виховання, тіловиховання, спорт.

Постановка проблеми. Сьогодні, коли перед українським суспільством постає завдання віднайти ефективні способи та прийоми формування фізично й морально здорової нації, здатної адекватно відповідати на виклики сучасності, особливої актуальності набуває вивчення вітчизняного досвіду тіловиховання в різні історичні періоди. Тим більше, що на етапі розвитку самостійної української держави склалися сприятливі умови для подальшого дослідження історії регіонів, зокрема фізичного виховання молоді у громадських організаціях.

Особливий інтерес для науковців становить діяльність у цьому напрямі громадських організацій Буковини в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. Адже саме в цей час у краї утверджується законодавча база діяльності громадських товариств, відбувається кількісне збільшення та урізноманітнення напрямів їх діяльності, виокремлення тих, що повністю або частково розв'язували проблеми фізичного виховання дітей та молоді.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Наукова розробка питань теоретико-методичного обґрунтування фізичного виховання в громадських товариствах, передумов становлення системи фізичного виховання населення Буковини була започаткована істориками, етнографами, педагогами, громадськими діячами краю досліджуваного періоду (Г. Віглицький, С. Воробкевич, С. Грюнгауз, М. Мішлер, О. Насбаум, Й. Полек, О. Попович, Л. Сімігінювич-Штрауфе, А. Фікер).

Зміст і завдання фізкультурно-спортивного руху на буковинських землях різних історичних епох розглядали, зокрема, радянські науковці М. Гонжа, І. Грищенко, І. Компанієць, М. Ліщенко, В. Пічета, М. Романець.

Окремі аспекти тіловиховання в товариствах досліджуваного періоду, а саме: питання педагогічної діяльності громадських організацій на західноукраїнських землях ХІХ ст. – привертала увагу І. Андрухів, О. Винничука, В. Звоздецької,

В. Мужичка, А. Нагірняка, Р. Найди, М. Пантюка, Є. Приступи, Р. Расевич, Б. Савчука, Б. Ступарика, Б. Трофим'яка, М. Чепіль, О. Юзик, Б. Якимовича; дидактичні аспекти означеної проблеми аналізувала Т. Завгородня; вплив фізкультурно-спортивних товариств на фізичне виховання в народній школі краю розглядала Н. Гнесь, а управління системою фізичного виховання Буковини – О. Цибанюк.

Однак, незважаючи на зацікавлення цією тематикою значною кількістю сучасних дослідників, форми та методи фізичного виховання молоді в буковинських громадських організаціях тіловиховного спрямування другої половини ХІХ ст. залишалися переважно поза увагою науковців.

Мета статті – визначити форми та методи фізичного виховання молоді на основі аналізу діяльності фізкультурно-спортивних товариств Буковини другої половини ХІХ ст.

Виклад основного матеріалу. Аналіз нормативно-законодавчої бази, що регламентувала діяльність будь-яких громадських товариств на теренах Буковини другої половини ХІХ ст., напрямів їх діяльності, обмеження за віком, статтю або соціальним становищем, перспектив розвитку, визначених у статутних положеннях, характеру заходів та їх масовості дозволив виокремити з числа всіх об'єднань громадян краю ті, що безпосередньо або опосередковано спрямовували свої інтереси на різноманітні аспекти фізичного виховання підростаючого покоління.

Із значної кількості товариств, що діяли протягом досліджуваного періоду, виокремлюємо організації безпосередньо тіловиховного спрямування: фізкультурно-спортивні, скаутські (мілітаристичні) та пожежно-гімнастичні тощо. Метою яких стало досягнення духовної досконалості через фізичне виховання шляхом систематичних занять фізичними вправами.

Одним із перших таких товариств стало «Загальне гімнастичне товариство у Чернівцях» («Allgemeine Turnverein in Czernowitz»), що

об'єднало у 1867 році (дозвіл на заснування було видано 6 серпня 1866 року) всіх буковинських прихильників здорового способу життя. Згідно зі статутом, ця організація визначала себе масовою, добровільною, громадською організацією, яка на умовах індивідуального членства об'єднувала дорослих та учнів середніх навчальних закладів регіону. У своїй діяльності товариство керувалося конституцією Австро-Угорщини, державними і крайовими законами та власним статутом [10, с. 184]. Ще однією важливою характеристикою товариства стала аполітичність та відсутність національного забарвлення [3, л. 21]. Основні завдання, напрями, форми та методи діяльності цієї організації представлені в таблиці (див. табл.)

Діяльність товариства полягала «у заняттях гімнастикою і фізичною діяльністю через тренування, частково через практичні покази зацікавленим, писання в газети про спорт» [5, с. 17].

Саме ця мета організації визначила наступні напрями її діяльності: розвиток гімнастики як виду масової фізкультурно-спортивної діяльності; пропаганда фізичної культури і спорту; збільшення кількості членів товариства; методична та практична допомога вчителю гімнастики та інструкторам; фінансування будівництва спортивного залу і створення спортивного майданчику тощо [6, с. 23].

Розвиток «масової гімнастики» перш за все передбачав збільшення членів товариства за рахунок гімназійної та шкільної молоді. Так, у 1886/87 н.р. під керівництвом фахівців у спортивному залі товариства займалися 507 учнів гімназій м. Чернівці. Заняття проводились двічі на тиждень за чітко визначеним розкладом. Викладачі регламентували розподіл груп не за віковою характеристикою, а за терміном занять фізичною культурою і спортом: «початківці» – займалися лише 1 рік, «гімнасти» – стаж тренувань більше 1 року та «спортсмени» – досвідчені члени товариства, що приймали участь у показових виступах та змаганнях. Початківці за жодних обставин не могли займатись із старшою молоддю [4, с. 3].

Через два роки свого існування це гімнастичне товариство ініціювало скликання всіх спортивних об'єднань – фізкультурно-спортивну раду. Метою якої було визначено швидке розповсюдження ідеї фізичного розвитку серед жителів міста та їх дітей [7, с. 8].

Звернення новоствореної ради до крайової Шкільної ради від 31 серпня 1869 року сформулювало потребу в практичному визнанні предмету «гімнастика» керівництвом закладів освіти. Це прохання було належним чином виконане і в поточному навчальному році гімнастикою займалися

Таблиця

Напрями, форми та методи роботи громадських товариств Буковини тіловиховного спрямування (II половина XIX ст.)

Назва товариства	Напрями діяльності, форми роботи	Методи
«Загальне гімнастичне товариство у Чернівцях» (1867 р.) Фізкультурно-спортивна рада (1869 р.)	Розвиток гімнастики як виду масової фізкультурно-спортивної діяльності та збільшення членів за рахунок школярів та робітничої молоді: <i>тренування, змагання, практичні перегляди, показові виступи, паради, свята, спортивні вечори</i> ; пропаганда фізичної культури і спорту, зокрема жіночого: <i>ведення тіловиховної колонки у газетах та часописах, показові виступи, видавничу діяльність</i> ; організація системи підготовки і підвищення кваліфікації фахівців галузі фізичного виховання: <i>фахові курси та майстер-класи, взаємовідвідування занять</i> ; створення власної спортивної бази: <i>благодійні вечори, збори пожертвувань</i> .	Методи спрямовані на оволодіння та вдосконалення рухових вмінь та навичок, розвиток фізичних якостей: ігровий, змагальний. Встановлення та підтримання зв'язків із пресою, консультації. Лекції, бесіди, розповідь, майстер-класи. Методи контролю: відвідування занять та тренувань, аналіз звітів про діяльність товариств із подальшими рекомендаціями. Метод створення умов для розвитку видів спорту. Методи сприяння: фінансова підтримка.
«Чернівецьке товариство ковзанярів» (1873 р.) «Перший буковинський клуб велосипедистів» (1887 р.)	Організація спортивних гуртків для дітей та молоді: <i>тренування, змагання, велопробіги, свята, спортивні вечори</i> ; забезпечення молодих членів обладнанням і спортивним інвентарем: збір старих або пошкоджених велосипедів, ковзанів та коштів; господарсько-трудова діяльність: самостійний дрібний ремонт обладнання та інвентаря; співпраця із закладами освіти: <i>спільні фізкультурно-спортивні розваги і свята, друк методичних рекомендацій</i> .	Методи спрямовані на оволодіння та вдосконалення рухових вмінь та навичок, розвиток фізичних якостей: ігровий, змагальний. Встановлення та підтримання зв'язків із населенням та пресою; Метод створення умов для розвитку спорту. Методи сприяння: фінансова підтримка.
Польське спортивно-гімнастичне товариство «Сокіл» (1892 р.)	Організація і проведення тренувальної та змагальної діяльності, заснування гімнастичної школи: <i>тренування, змагання, практичні перегляди, туристичні походи, велопробіги, показові виступи</i> ; організація спортивно-масових та культурних заходів: <i>прогулянок, парадів, свят, спортивних та танцювальних вечорів</i> ; створення умов та організація відпочинку і оздоровлення в літньому таборі: <i>ранкова гімнастика, загартувальні процедури, ігри і забави, командні ігри, лекції, читання, концерти</i>	Методи спрямовані на оволодіння та вдосконалення рухових вмінь та навичок, розвиток фізичних якостей. Лекції, бесіди, розповідь, читання. Методи контролю: відвідування занять та тренувань, дисциплінарний вплив. Метод створення умов для розвитку спорту.

всі старші класи середніх шкіл. Крім того, рада отримала дозвіл на організацію гуртків фізичного виховання. І, як результат, в зимовому семестрі 1869/1870 рр. в гімнастичному товаристві займалось 92 учня імператорсько-королівської гімназії та 71 вихованець реального училища. Крім того, до гімназистів приєдналися учні інших закладів освіти та робітнича молодь – 24 особи в першому семестрі та 20 – в другому семестрі.

«Загальне гімнастичне товариство у Чернівцях» зробило спробу консолідації зусиль державних та громадських організацій у справі фізичного виховання дітей та молоді, залучаючи до цієї справи керівний апарат системи освіти, дирекції закладів освіти, військові і пожежні частини, громадських активістів і батьків.

Не менш важливим напрямком роботи товариства стала пропаганда фізичної культури і спорту, яка здійснювалась на спортивних вечорах. Саме сюди вперше приводили нових членів – «нових друзів, які раніше не хвилювалися нашими питаннями», тут відбувалось спілкування без обмежень у віці, у національній та товариській приналежності. Організаторами таких спортивних вечорів стали Ф. Шнабль, Е.Р. Нойбауер, Г. Обріст. Сучасники характеризували ці вечори дивовижними, завжди змістовними і цікавими завдяки імпровізаціям, пісенному супроводу, показовим танцювальним та гімнастичним імпрезам, гумористично-сатиричним виступам.

Крім того, воно стало першою організацією яка визнала і на практиці реалізувала право жінок на заняття фізичною культурою і спортом. Про заснування дівочої групи активістки гімнастичного товариства піднімали питання майже з початку його заснування. І вже у звіті фізкультурно-спортивної ради за 1869 рік вперше згадано спортивне групування представниць жіночої статі [4, с. 6].

Аналіз офіційних документів, звітів товариства досліджуваного періоду дозволяє виокремити одним із провідних напрямів діяльності організації підготовку та підвищення кваліфікації фахівців галузі фізичної культури і спорту. На теренах герцогства Буковина, як і у більшості європейських країн, інструкторів з фізичного виховання готували в учительських семінаріях або училищах. Положення державного закону від 14 травня 1869 року, серед навчальних дисциплін для підготовки учителів виокремили «тільсні упражненія» [1, с. 373]. За досліджуваного періоду буковинські педагогічні заклади, а саме: греко-православна педагогічна семінарія (1860 р.), чоловіча вчительська семінарія з німецькою викладовою мовою (1871 р.), приватна дівоча учительська семінарія товариства «Українська Школа» ввели в програму навчання гімнастики [2, л. 67].

Метою вивчення гімнастики в педагогічних закладах було узагальнене визначення наступного змісту: вміти зразково виконувати вправи, які входять до програми державних шкіл; опанувати знання про будову тіла людини та фізіологічні особливості дитячого організму; розуміти процес руху, вміти розкласти його на складові, а також визначити правильну послідовність його виконання. Одним із важливих вмінь було виокремлено володіння фаховою термінологією. Отже, вимоги до фахівців, що закінчували бу-

ковинські педагогічні заклади, були різноманітними і досить високими і відповідали тогочасним європейським тенденціям, а саме: високий рівень володіння технікою фізичних вправ; обізнаність у фізіології та анатомії; прагнення знати про новітні методики, нові види спорту, ігри тощо.

Про здоровий дух у здоровому тілі дбали в «Чернівецькому товаристві ковзанярів», заснованому в 1873 р., та в «Першому буковинському клубі велосипедистів», заснованому в 1887 році.

На початку своєї діяльності ці спілки працювали за принципом «об'єднання за інтересами» і не розглядали молодь як потенційних членів. Перша проблема, що постала перед керівництвом товариств визначилась у їх сталому складі. Через певну закритість спілок кількість учасників практично не збільшувалась. Саме тоді клуб велосипедистів оголосив про бажання приймати до лав учнівську молодь. Другою проблемою стало забезпечення молодих членів обладнанням і спортивним інвентарем.

Адже наявність ковзанів і власного велосипеду були надто розкішними для буковинських родин. Вищеозначені фізкультурно-спортивні товариства вийшли з положення наступними чином. Через буковинські часописи ці спілки звернулись до громади із прохання зібрати старі або пошкоджені велосипеди та запасні частини до них. Спільними зусиллями було зібрано і відновлено близько 20 велосипедів. При клубі працювала технічна майстерня, при чому дрібний ремонт велосипедів молодь виконувала самостійно під наглядом дорослих. Саме тут хлопці отримували перші технічні і прикладні знання і вміння, що були необхідними у дорослому житті. А усунення складних проблем для «школярської групи» здійснювалось безкоштовно. Щодо ковзанів, то в 1875 році на балансі товариства налічувалось 50 пар ковзанів зроблених кустарно [9, с. 38].

Кінець XIX ст. був характерний тим, що паралельно із інтернаціональними виникають спортивні товариства на національних засадах. Одним із таких став польський «Sokol», діяльність якого регламентував статут, затверджений Буковинським сеймом 13 липня 1892 року [8].

У першому розділі статуту (§ 1-5) проголошувались офіційна назва, місце розташування, визначались мета і завдання діяльності та власна символіка. В цьому розділі було виокремлено головну ідею діяльності товариства: «...Виховання духу взаємодопомоги серед членів, ослуху і карності через проведення спортивних занять, влаштування публічних свят і заходів». На думку організаторів, покликання товариства – служіння справі підготовки польської громадськості до майбутньої боротьби за відновлення власної державності.

Діяльність «Сокола» розвивалася за такими провідними напрямками: організація і проведення гімнастичної і спортивної (малось на увазі змагальної – Ю.Т.) діяльності, розвиток туризму і краєзнавства. Характерно, що серед завдань товариства, окрім пропаганди та розвитку фізичної культури і спорту, було вказано провадження національних культурних і просвітніх «ініціатив».

Параграфи п'ятого розділу даного статуту виокремлювали заснування гімнастичної школи для учнів товариства. Організація такої школи

передбачала на першому етапі створення гімнастичних гуртків при всіх закладах освіти, «де зацікавлені майбутнім». Результатом поширення ідеї загального гімнастикування очікувалось створення закладу, який би здійснював спортивно-масову роботу з молоддю, праобразу сучасної спортивної школи із власною матеріально-технічною базою, кадровим забезпеченням, науково-методичним потенціалом тощо.

Від самого заснування провід польського «Сокола» основною метою своєї діяльності окреслював сприяння розвитку фізичної культури, гімнастики, туризму, різних видів спорту, культурному і естетичному розвитку польської робітничої та учнівської молоді, не забуваючи при цьому працювати на ниві піднесення культури, просвіти, здійснення добродійних ініціатив.

Висновок. За швидкістю розповсюдження, залученням членів, шляхами вирішення економіч-

них питань і різноманітністю напрямів діяльності товариський рух на Буковині відповідав рівню європейських країн. Фізичне виховання і заняття спортом, окрім загально підготовчого, мали прикладне значення для господарсько-трудової діяльності, формуючи рухові навички і вміння, що безпосередньо застосовуються в ньому. При чому фізичне і господарсько-трудове виховання виокремлювались як одні з основних чинників, які впливали на формування витривалої, дисциплінованої, свідомої, працьовитої особистості. В процесі своєї діяльності громадські товариства застосовували різноманітні методи роботи з молоддю з метою поширення ідеї здорового способу життя, популяризації фізкультури та спорту серед молодого населення краю та піднесення їхнього патріотичного духу. Досвід роботи таких товариств актуальний і на сучасному етапі розвитку українського суспільства.

Список літератури:

1. Законъ изъ дня 14 Мая 1869. Которымъ устанавляютъ ся засады ученія дотычно школъ народнихъ // Хронологичный списъ законовъ, розпоряженій и пр., которіи помъщени суть въ рочнику 1869 переводовъ вѣстника законовъ державнихъ для Буковины. – Черновцы: з печатнѣ Рудольфа Екгарда, 1870. – С. 372-384.
2. Переписка с Министерствомъ культов и просвещения с дирекцией педучилища о замещении вакантныхъ должностей преподавателей, о занятіяхъ по французскому языку и физкультуре и др. // Державний архів Чернівецької області. – Ф. 211. – Краевой школьный совет. – Оп. 1. – ед. хр. 23. – 1869-1871. – 117 л.
3. Переписка с Министерствомъ культов и просвещения, спортивнымъ обществомъ, Черновицкой дирекцией гимназии и др. о выделении субсидии спортивному обществу, о ветхости спортзала, о выдаче вознаграждения за преподавание физкультуры в средних школахъ // Державний архів Чернівецької області. – Ф. 211. – Краевой школьный совет. – Оп. 1. – ед. хр. 169. – 1870-1895. – 230 л.
4. Bericht des Turnrathes des Allgemeinen Turnverein in Czernowitz in der Periode 1870 – Czernowitz, 1871 – 10 s.
5. Der allgemeine Turnverein in Czernovitz. – Czernovitz, 1886. – 22 s.
6. Der allgemeine Turnverein in Czernovitz. – Czernovitz, 1890. – 26 s.
7. Nussbaum O. Gut Heil! Festschrift Allgemeiner Turnverein in Czernowitz 1867-1892 / O. Nussbaum. – Czernowitz, 1892. – 42 s.
8. Statut polskiego towarzystwa gimnastycznego «Sokol» w Czerniowcach. – Czerniowce: Nakładem towarzystwa, 1902. – 13 p.
9. Tumak Y. Physical education of children and youth – one of the main activities of public and physical training societies in Bukovina XIX-XX centuries / Yuriy Tumak // Оралдын гылым жаршысы. – Уралск, 2013. – № 5(53). – С. 35-40.
10. Yuriy Tumak, Oksana Tumak. The Origin and Development of Physical Training and Sport Movement in Civic Organizations of Bukovina (The Second Half of the XIX – Early XX Centuries) / Yuriy Tumak, Oksana Tumak // Codrul Cosminului. – Ștefan Cel Mare University, Suceava. – Vol. 22, Nr. 2. – P. 177-199. Access mode: http://atlas.usv.ro/www/codru_net/CC22/2/sport.pdf

Тумак Ю.И.

Черновицкий национальный университет имени Юрия Федьковича

Тумак О.М.

Тернопольский национальный педагогический университет имени Владимира Гнатюка

ФОРМЫ И МЕТОДЫ РАБОТЫ С МОЛОДЕЖЬЮ В ОБЩЕСТВЕННЫХ ОБЪЕДИНЕНИЯХ БУКОВИНЫ ФИЗКУЛЬТУРНОГО НАПРАВЛЕНИЯ (ВТОРАЯ ПОЛОВИНА XIX СТОЛЕТИЯ)

Аннотация

В статье проанализировано деятельность физкультурно-спортивных обществ Буковины второй половины XIX века, которые непосредственно направляли свои интересы на различные аспекты физического воспитания. Осуществлен обзор научных трудов по данной тематике и обоснованно новизну и актуальность исследования. Охарактеризованы организации физкультурного направления: физкультурно-спортивные, скаутские (милитаристские) и пожарно-гимнастические. Определены формы и методы физического воспитания, в частности детей и молодежи, что использовались исследуемыми обществами для достижения целей задекларированных в своих статутах. Среди форм выделены: тренировки, соревнования, практические просмотры, показательные выступления, парады, праздники, велопробеги, спортивные вечера, концерты, ведения физкультурной колонки в газетах и журналах, издательская деятельность, профессиональные курсы и мастер-классы, взаимные посещения занятий, печать методических рекомендаций, благотворительные вечера, сборы пожертвований и тому подобное. Указаны такие методы работы, как игровой, соревновательный, лекции, беседы, рассказы, мастер-классы, методы контроля, создание условий для развития видов спорта и финансовая поддержка.

Ключевые слова: общество, форма, метод, физическое воспитание, телесное воспитание, спорт.

Tumak Y.I.

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

Tumak O.M.

Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University

FORMS AND METHODS OF WORK WITH YOUTH IN SOCIAL PHYSICAL TRAINING ORGANIZATIONS OF BUKOVYNA (THE SECOND HALF OF THE XIX CENTURY)

Summary

The article analyzes the activities of physical training and sport societies of Bukovyna in the second half of the nineteenth century, which directly addressed their interests to various aspects of physical education. The review of scientific papers on this subject was carried out and the novelty and relevance of the research was proved. We characterized the organizations of physical culture direction: sports, scouting (militaristic) and firefighting-gymnastic. The forms and methods of physical education of children and youth were defined, which had been used by the societies under investigation to achieve the goal declared in their regulations. The following forms were singled out: trainings, competitions, practical views, performances, parades, festivals, bike rides, sports evenings, concerts, writing sport columns in newspapers and magazines, publishing professional manuals, workshops, mutual visiting of classes, printing guidelines, charity evenings, collecting donations and more. We specified such methods of work as games, competitions, lectures, discussions, story-telling, master classes, methods of control, creating conditions for the development of sports and financial support.

Keywords: society, form, method, physical education, body development, sport.